

A Nemrut-hegy szobrai

Részlet egy készülő ázsiai útirajzból

UTAK
ESZMÉK
VITÁK

Mellénk szegődik a szerencse. Minden sikerül, amire vágyunk. Kilométerek százait tesszük meg úgy, hogy közben átszeljük a szír—török határt, újból és újból nyitogatjuk csomagjainkat, hogy a török ellenőrző hatóság beléjük tekinthessen. A taxisok, akiket a vékonyabb pénzü utasok nem fogadnának meg egészen Antepig, hanem csak a pár kilométerre levő Kilisig, nem árulják el, hol van az olcsóbb autóbuszok, mikrobuszok megállója. Bennünket s arab útitársainkat is valósággal átjátszának egy másik, hasonlóan borsos árú járműre. Még ezt is vállaljuk, hiszen elsődleges célunk az, hogy haladjunk. Adiyamanba már gyors, városközi busszal tesszük meg az utat. Sehol sem

állunk meg, alig három óra, s túl vagyunk újabb kétszáz kilométeren. Szét sem tudunk nézni, máris egy rozoga mikrobuszon zötyögünk Kahta felé. Csupa földműves, turbános útitárs, közöttük mi, az egyedüli idegenek.

— Nemrut dagi? — hangzik a rövid, félreérthetetlen kérdés. Törökországban már helyel-közzel otthon vagyunk, ezáltal éppen negyedszer léptünk a földre, így hát nem okoz különösebb nehézséget a lakonikusan rövid válasz: — Evet (igen)! Amíg az emelkedő úton kanyargunk, minden lényegeset megtudunk. Újabb hatvan kilométer áll előttünk, vad hegyi utakon, ahová csak terepjáró kocsik tudnak felkapaszkodni, azok viszont méregdrágák. Akár vissza is fordulhatnánk, de az ember mindig bízik valamiben. Hátha! Utunk végén vagyunk, még ha minden krajcárunkat itt kell hagynunk, akkor is megéri. A Húsvét-szigetre — előreláthatólag — úgysem fogunk eljutni soha, akkor legalább ezt kíséreljük meg!

Jóformán le sem cihelődünk csomagjainkkal, egy húsz év körüli fiatalember jön oda, s bemutatkozik. Ő a helybeli turistairoda megbízottja — kezdi angolul, majd mindjárt áttér franciára. Mi a szándékunk, mikor akarjuk megnézni a szobrokat?

Feltárjuk helyzetünket: hosszú, hathetes út végén vagyunk, mennyi az összva-gyonunk. Sugdolózás, vita, majd: mikor szeretnénk menni? Azonnal! Újabb beszélgetés, aztán egy ötven év körüli férfival jön vissza. Az út mintegy százhusz percert vesz igénybe, s ha valami közbe nem jön, épp egy óránk marad a hegycsúcs látnivalói megtekintésére. A szállással ne legyen gondunk, neki van egy kis vendégfogadója, úgyszólván üresen áll, ott elalhatunk ingyen is. A csomagjainkat is ő viteti magához, mi már indulunk is!

Pár kilométert még az aszfalton haladunk, aztán nekikanyarodunk az Antitoros-hegység meredek oldalának. Csakúgy pőfékel a motor, mi meg izgulunk nehogy felmondja a szolgálatot. Szerencsénkre állja a sarat. Azon már nem csodálkozunk, micsoda kietlenek ezek a sziklás hegyek. Száraz fűszálak kandikálnak ki a kövek közül, s a hatalmas juhnyájak ezt a gyenge táplálékot legelik. Széles fennsík nyílik, a peremén körben fűzérszerűen elhelyezkedő falvak. Mord, csontos arcú kurdok lakják. Szinte egyáltalán nem élnek itt törökök — mondja a gépkocsivezetőnk.

(„A kurdok hegyekben otthonos törökök, akik elfelejtették anyanyelvüket“ — így a *Török Enciklopédia*. Sokkal „geopolitikusabb“, amit maguk a kurdok mondanak: „Kurdisztán ott kezdődik, ahol a hegyek is véget érnek.“)

Ismét összeszűkül a völgy, hatalmas sziklaszakadékok között kanyargunk. Majd egy keskeny hegyszorulatba behúzott falucskán botladozunk át. Alig férünk a vízmosásos úton, néhol olyan meredek, hogy már-már az az érzésünk, felbille-nünk. A sárga agyagoldalba vésvé jobbról is, balról is költői szépségű lépcsők sorjázna fel az épületekhez. Zegzugos udvarok, mintha az ég volna köztük a kerítés. A házak kétszintesek, s az emeleti részen három oldalról helyiségek öveznek egy elől nyitott teraszt. Mint egy film, perog előttünk a látvány. Lépcsők, kőkerítések, házak, a teraszokon folyik az élet, sarkukra ereszkedve asszonyok ülnek, rikító színű, tarka ruhában, néhol hatan-nyolcan egy csukorékban, megmerevedett szobrok, mozgó kézzel. Előttük gyapjúkupacok, körülöttük hancúrozó gyermekek. Fordul a filmkocka, laposabb részre érünk. A vezetőnk figyelmeztet: ott a csúcs.

Mintha valaki dézsából a hegygerinc tetejére egy hatalmas halmot öntött volna! Ezt az 50-60 méter magas, apró kavicsokból álló süveget a hagyományok szerint I. Antiokhosz, Kommagéné állam dinasztiaalapító királya emeltette saját piramisául, s a régészek alatta sejtik az i. e. 69 és 38 között uralkodott, magát az istennel egyenrangúnak hirdető despota halotti kamráját.

A csúcs alatt kocsink megáll, az utolsó pár száz métert gyalog kell megtennünk. Szinte szaladva mászunk felfelé, sürget az idő. Sziklák állják utunkat, azok között is kibújunk, s így esik, hogy nem fent, hanem alattunk pillantjuk meg a leírhatatlan látványt: a hordott halomhegy lábánál egy laposra kiképzett teraszon hatalmas faragott kőtömbök között jó két és fél-három méter magas fejek! Döbbenetes a hatásuk! Itt fent, a világ végén, a „kulturálatlan tájak” üstökén a legnagyobb kultúra, a legnagyobb művészet. Ovatosan kell leereszkednünk a meredek sziklafalon. Az órára pillantok: ha igaz, mintegy ötven percünk van naplementéig. Azalatt kell felleltározni, megérteni, befogadni és megörökíteni — fényképen, diafilmen — mindent.

Hét óriási szobor — öt fej, két állatfej —, mellettük reliefek s valamivel kisebb állatszobrok. Csodálatos a fény, a lefelé menő nap sárgás, a szobrokat beárnyozó fénye! Vacognánk a hidegtől — hűz a levegő, behatol az ingünk alá, a lenti hőségben nem gondoltunk arra, hogy itt fájni fogunk —, de ki gondol most a maga bajára? Az idő belemart a szobrokba, szabálytalan repedések szántják végig, szövik be pókhálószzerűen, de nem annyira, hogy elföldjék szépségüket. Csak a kiállóbb részek koptak meg itt-ott kissé, egyébként épek, sértetlenek. Leírhatatlan érzés! Asszimilálni, hosszasan töprengeni nincs idő, még át kell jutni a keleti teraszra, ahol nagyjában ugyanaz a látvány fogad. Fejek — Antiokhosz, Tükhé istennő, Zeus—Oromaszesz, Apollón—Míthra, Héraklész—Artagnes —, reliefek állatokkal s Antiokhosz perzsa és makedon őseivel. S a terasz szélén, a hegykúp alsó peremén ott a magyarázat, honnan és miért ezek a fejek: öt, egyenként 9 méter magas ülő figurának a teste. Itt — az árnyékos oldalon — sejtelmesen zöldnek látszanak a szobrok. Egyre nő a homály, már nem is hiszem, hogy sikerül, de azért fényképezek...

„En, I. Antiokhosz emeltettem ezt az emlékművet a magam és az isteneim dicsőségére” — olvasható az egyik reliefen. Nem egyetlen eset, hogy a földi hatalmasságok önnön dicsőségük megörökítésére egyetemes értékű remekműveket csikartak ki koruk névtelen mestereiből, művészeiből. Keleten az is megszokott, hogy a magukat hatalmasnak hívó királyok valójában kiskirályok, tenyérnyi országcsoffók fölött uralkodtak. Kommagéné történetéről viszonylag keveset tudunk. Az i. e. X. századtól gyakran emlegetik az asszír uralkodók. I. Adadnirari („aki meghódította [...] a hegység és a hegyvidék minden uralkodóját a messze terjedő Qutu vidékén; aki meghódította Kutmuhi (=Kommagéné) országot és valamennyi szövetségeseit. [...] Hatalmas volt, és királyságának épsege távol is szilárd volt, mint a hegy...”) felirata sejteti, miként terjesztették ki hatalmukat Dél despotái az északi hegyek kis államaira is. I. Antiokhosz büszke volt perzsa és makedon őseire, s maga is olyan ábrándot dédelgetett: egyesítenie kell a két nép isteneit, kul-

túróját... Valójában azonban nem két, hanem sok-sok nép kultúráját egyesítik ezek a szobrok. Az oroszlánok éppúgy vicсорítják a fogukat, mint Hatti királyainak hatalmasságát példázó, 1000-1500 évvel korábban keletkezett elődeik, talán csak annyiból látszanak az „idők“, hogy megmintázásuk kissé részletesebb. A kommagénéi művész már nem az eszményt, a nagyság, a hatalmasság eszményét faragta kőbe, hanem — kissé a közelebbi elődök, példaképek szellemére figyelve — magát az oroszlánt, s egyik fő problémája az arányok hűséges érzékeltetése, az anatómiai pontosság volt. Ennyiben változott az idők során a művészet szelleme. A fejek is megfigyelhető ugyanez. Tipikus hellenisztikus művek. Alkotójuk tökéletesen ismerte a klasszikus görög arányrendet, sőt technikai megoldásokban is (a szakáll ábrázolása a Zeusz és Héraklész fején, az egyénítés nélküli arrok, szemek) a görög mintát követi. De e tekintetben már különbségek is figyelhetők meg az egyes műveken. Ha a stílusbeli változatosság különböző művészeket jelöl, akkor legalább három, de nincs kizárva az sem, hogy négy alkotónak kellett itt dolgoznia. Az egyik a görög eszményt képviselte, legfennebb csak annyiban kötődött Kelethez, hogy a fejekben levő süveggel egyrészt eltér a hellén hagyományoktól, másrészt ezzel a fej arányrendjét is kissé megváltoztatja. A másik művész jóval stílízálóbb hajlamú, jobban leszorítja, kevésbé részletezi a formákat. Inkább a keleti, szimbolikus művészet szelleme él benne. Többszerübbek a munkái (Apolón és vagy két fiatalos kifejezésű fej). Az első művész alkotásai lehetnek az oroszlánok, a másodiké a rendkívüli módon stilizált sasfej. És van egy harmadik stílus is, a mesélő hajlamú, a formákat díszítőmotívumokká stilizáló — ugyancsak erőteljesen keleti vénájú — művész stílusa. Derű, melegség, játékoság, áradó fantázia jellemzi a Tükhé-fejet. A hajfürtök és a fejdísz díszítőmotívum-sorrá alakulnak, kisebb, szőlőfürtszerű és nagyobb, gömb formájú elemek hullámzó rendjébe tömörülnek. És díszíti a részelemeket — a gömbformák felületét — is, de olyan szabadon, olyan öntörvényűen, mint a hettita vagy még inkább az asszír művészek tették, de úgyel ő is a formák „görögös“ egyensúlyára, az anatómia törvényeinek tiszteletben tartására.

A domborművek egy része feltételezhetően megint más művész alkotása. Az egyik lépő nőstényoroszlánt ábrázol (a hettiták, az asszírok, babiloniak, urartuiak is mozgásban levő állatokat jelenítettek meg). A hasán díszítősort alkotnak a duzzadt emlők, a nyakán a szörzet szintén, s ami még inkább az *Ezeregyéjszaka* mesevilágát, szimbolikáját idézi: nyolcágú csillagformák pettyezik az állat testét (nyakán, törzsén, lábain egyaránt el vannak szórva, s ugyanazokat ott látni a háttérben is; az asszír művészet jellemzője, hogy a díszítősorok, írásjegyek átmennek a figuráról a dombormű földjére is)... Kétféle anyagból készültek a munkák. A domborművek szemesebb szerkezetű szürke, a fejek egy nemesebbnek ható, a lemenő nap sugarában csodálatos tündökléssel fénylő, sárgásfehér kőből. Ez jelezheti keletkezésük időbeli eltolódását is.

Valószínűnek látszik, hogy teljesen sohasem készült el az Antiochosz tervezte két hatalmas monumentum. A nyugati terasz szétszört faragott kővei — ugyancsak ülő figurák részelemei — feltehetően sohasem kerültek egymásra, már előbb félbemaradt a munka. A keleti terasz figurái láthatók ugyan — ott előbbre haladtak a munkálatok —, de csak elnagyoltan dolgozták ki őket. A fejek részletesebb befejezettsége stílusban különbözik a testek egészen geometrikusan elnagyolt megoldásától. Összehangolásukra később — talán a fejek helyükre illesztése után — vállalkoztak volna a művészek.

Eltöltjük az időt a keleti terazon, s hiába próbálunk szaladva visszajutni a nyugatira, pár pillanattal lekéssük a naplementét. Fenséges látvány: körben a lábunk alatt hegycsúcsok koszorúja. A mélység homályba burkolódik, a csúcsok vörösben fürdenek. Mintha a világ tetején lennénk! Kavargó köd, bíbor fátyol, s a körülöttünk levő monumentális, embermagasságot kétszeresen meghaladó fejek egyre jobban beleburkolóznak a sejtelmességbe. Szinte pillanatok alatt szürkülni kezd. Valósággal megrémülünk: pár száz méterre vagyunk a kocsitól, akár el is tévedhetünk, ha ránkborul a sötétség. Szaladva ereszkedünk le az oldalon. Csak most vesszük észre: kis épület van itt, az autót végállomásánál, söröző. Milyen más lehet itt nyáron! A július végén rendezett Nemrut-fesztivál idején ezek látogatnak ide: kulturális műsorokat tartanak, sátrakat vernek a környéken, itt is éjszakáznak, vagy a pár száz méterre levő kempingekben, hogy a naplementét, napfelkeltét megcsodálják.

Most azonban mindennek már vége, szeptember 10-e van, közeledik a rövid ősz, s a hosszú tél... Nekünk talán jobb volt így. Magunkban lehattunk, s nem vonta el a látnivalókról senki és semmi a figyelmünket. A ferdén érkező fénysugarak bearanyozták a szobrokat, kiemelték plasztikájukat. Fölöttünk tündöklően kék volt az ég, és ha az ember leguggolt, úgy nézhette a fejeket, mintha kék para-

A NEMRUT-HEGY SZOBRAI
(Gazda József felvételei)

vánt vontak volna mögéjük. S a szoborterasz peremén elhelyezett egyik oroslán — hatalmas tátott szájával, gyönyörűen hulló fürtjeivel — mintha jelképes értelművé vált volna: az erő, a hatalom jelképévé, mely itt, fent a magasban, a föld tetején, védi az örök értékeket.

Sofőrünk alszik kocsijában, mire odaérkezünk. Felrezen, aztán szóltanul indítja be a motort. Amíg az ijesztően meredek utakon ereszkedünk lefelé, még arra is jut időnk, hogy eltöprengjünk: vajon miért éppen Nemrut-hegynék nevezik ezt a csúcst? A *Biblia* Nimródja „hatalmas vadász vala”, valószínűleg az asszír kor ősi városfejedelemségei egyikének az ura.

„Ha az Assirus eljő a mi földünkre és megtapodja palotáinkat, állatunk elene hét pástort és nyolc fejedelmi férfiút. / És megrontják Assiria földjét fegyverrel, Nimród földjét is az ő kapuibán; [...] / És a Jákób maradéka a pogányok között, a sok nép között olyan léssen, mint az oroslán az erdei vadak között, mint az oroslánkölyök a juhoknak nyája között, amely ha betör, tipor és tép, és nincs, aki tőle megszabadítson.” (*Mikeás könyve*, 5:5—6.,8.)

A babiloniak Nimrud nevét Ninibbel (Nimurta), a vadászat, a háború és a vihar istenével hozták kapcsolatba, s az Orion csillagképpel azonosították. (A nemruti oroslán csillagai az Oriont jelentenék?) Akarva-akaratlanul a magunkénak is érezzük ezt a szimbólumot, melyet a mi ősi mondavilágunk is megőrzött, s Kézai Simon belefoglalta *Gesta Hungarorum*ába. Szerinte Ménrót (=Nimród) Perzsia országában feleségül vette Enéht — „szarvasünőt” —, s az ő kettejük gyermeke lett Hunor és Magyar. Az itt látható szobroknak nincs közük a mi ősi legendánkhoz. S mégis mintha saját népünk múltjába is betekinthetünk volna...

Az agyaglépcsők faluja mintha még költőibbnek tűnne az éjszakában, ahogy kocsink reflektorának fénye ráesik a különleges plasztikai formákra. Egy helyen a ház tövében hét-nyolc asszony kuporog a földön. Este van, eltelt a nap, legfennebb csak tűzvilág lobog a házakban. Nincsen villany, nem jutottak el még idáig a civilizáció áldásai. Ott fent a kétezer éves múlt. Itt — valamivel lejjebb — talán a még régebbi, még ősi, még zavartalanabb. Ezt a sok ezer éves csendet veri fel kocsink motorzaja, hogy kontrasztjával figyelmeztessen: mégiscsak itt döcögünk, zakatolunk a mában.

LUCIAN VASILIU

SZEMÉLYVONAT

A nyári napok alagsorában éldegélek,
jól emlékszem a fantasztikus utazásra —
hátamon egy zsák homokkal
a Tibeti-fennsíkától délre
csavarogtam,
egy hindu fehérnéppel akartam összeállni

Most visszatértem a személyvonattal
Birladra egy ideiglenes paradicsomba
: a barna nők hipnotizálnak
s a Pikk Dáma
a fehér éjszakák
az athéni demokrácia

Nehezen ismerem ki magamat azokon a helyeken
ahol rég nem jártam
a falakat repkény nőtte be
S ez a sötétség —
magam vagyok anyám méhében.

LÁSZLÓFFY CSABA fordítása